

דף שבועי

בס"ד

פרשת במדבר, תשפ"ב, מספר 1471

להקים שם המת יונה בר-מעוז

ניתן כמובן לטעון, שהקדמת בני אהרון והזכרת הבנים שמתו היא מקרית. אך התופעה חוזרת בצורה ברורה יותר במפקד הנוסף שנעשה לקראת סוף ארבעים שנות הנדודים במדבר. באמצע המניין של בני לוי נזכרות שוב העובדות הידועות לנו על נדב ואביהוא:⁵ "וַיִּנְלַד לְאַהֲרֹן אֶת נָדָב וְאֶת אֲבִיהוּא אֶת אֶלְעָזָר וְאֶת אִיתָמָר. וַיָּמָת נָדָב וְאֲבִיהוּא בְּהַקְרִיבם אֶשׁ זָרָה לַפְּנֵי ה' (במ' כו:ט-סא).

את ההזכרה הזאת מעצימה ההזכרה של דתן ואבירם שלא היה צורך בהם למפקד המשפחות של בני ראובן: "וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וְאַבִּירָם הוּא דָתָן וְאַבִּירָם (קְרוּאִי) קְרִיאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הָצוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן בְּעֵדַת קִרְחַ בְּהִצְתָם עַל ה'. וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתַּבְלַע אֹתָם וְאֶת קִרְחַ בְּמוֹת הָעֵדָה בְּאֶכְלֵי הָאֵשׁ אֶת חֲמִשִּׁים וּמְאֹתַיִם אִישׁ וַיְהִי לְנֹס" (במ' כו:ט-י).

כניגוד לדתן ולאבירם, הכתוב מציין מייד: "וּבְנֵי קִרְחַ לֹא מָתוּ" (שם:יא), אף שאין עוסקים עכשיו במפקד בני לוי, וההנגדה הזאת מחזקת את הרושם שהזכרת מות דתן ואבירם קשורה לעובדה שגם בניהם נספו, ואבדו כליל מקרב עם ישראל: "וְדָתָן וְאַבִּירָם יָצְאוּ נֹצְבִים פֶּתַח אֹהֶל־יְהוָה וַיִּנְשָׂיֵהֶם וַיַּבְנִיֵהֶם וְטָפְּסוּ... וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתַּבְלַע אֹתָם... וַיִּרְדּוּ הֵם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׂאֵלָה וַתִּכַּס עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֵּאבְדוּ מִתּוֹךְ הַקֶּהֶל" (במ' טז:כז-לג).

לא ניתן להסביר את התופעה החוזרת הזאת כהזכרת אגב הנגרת למפקד, בשל היות האירועים הנזכרים מרכזיים בתקופת המדבר, כי המקרה השלישי מסוג זה שייך לתקופה קדומה מאוד, עוד בטרם נוצר העם, והוא הזכרתם של ער ואונן בתוך מפקד המשפחות של שבט יהודה: "בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאָרֶץ כְּנָעַן" (במ' כו:יט).

הזכרת ער ואונן במפקד הזה מיותרת לחלוטין מסיבה נוספת: כבר במפקד בני יעקב הבאים מצרימה הובהר שאין ליהודה ילדים נוספים שמהם יצמח השבט: "וּבְנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וְשִׁלָּה וּפְרָץ וְזָרַח וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאָרֶץ כְּנָעַן וַיְהִי בְנֵי פְרָץ חֲצֹרָן וְחַמוּל" (בר' מו:יב), ואין צורך לחזור על כך שנית כעבור 250 שנה בעת השיבה ממצרים לארץ. כמו כן, אין הזכרת מותם באה להצדיק מדוע לא ינחלו בארץ, שהרי הארץ נחלקה ליוצאי מצרים, והם אפילו לא הגיעו אליה.

5 מותם כבר ידוע לנו לא רק מהתיאור הנרחב בוי' יא:ז, אלא גם מקיצורו בוי' טז:א: "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה אַחֲרַי מוֹת שְׁנֵי בְנֵי אֶהֱרֹן בְּקִרְבָתָם לַפְּנֵי ה' וַיָּמָתוּ".

פרשתנו עוסקת בעיקר במפקד שנעשה בראשית השנה השנייה ליציאת מצרים. המפקד נותן את מספר החיילים הפוטנציאליים לצורך כיבוש הארץ, כפי שמודגש: "מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֶצֶא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבְאָתָם אֶתָּה וְאַהֲרֹן" (במ' ג:א).

במקביל נמנה גם לגיונו של מלך¹ הלוויים, שמעתה יחלו לשרת את ה', וימלאו את התפקיד שהיה מיועד מלכתחילה לבכורות של כל שבט.² מפקד הלוויים שונה מהמפקד של שאר השבטים: א) מונים את אנשי השבט מגיל חודש ימים, אף שהשירות בקודש מתחיל בגיל 25 שנים.³ ב) פוקדים את השבט למשפחותיו, גרשון קהת ומררי, ואין מסתפקים בספירת כל השבט כאחד. ג) מקדימים למניין הלוויים בכללם את מניין בני אהרון, ובו למעשה פוקדים גם אנשים מתים, שברור כי צאצאיהם לא ישרתו מכיוון שאין להם בנים: "וַיָּמָת נָדָב וְאֲבִיהוּא לַפְּנֵי ה' בְּהַקְרִיבם אֵשׁ זָרָה לַפְּנֵי ה' בְּמִדְבַר סִינַי וּבָנִים לֹא הָיוּ לָהֶם⁴ וַיִּכְהַן אֶלְעָזָר וַאִיתָמָר עַל פְּנֵי אֶהֱרֹן אֲבִיהֶם" (במ' ג:ד).

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

1 על פי במדבר רבה א, יב: ד"א: למה לא נמנו עם ישראל? אלא שבטו של לוי פלטינין היו; משל למלך שיש לו לגיונות הרבה ואומר לפרופסיטוט: לך מנה את הלגיונות חוץ מן הלגיון העומד לפני. לפיכך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: "אֵךְ אֶת מִטָּה לֹו" וגו' (במ' א:מט) – "בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם). אין אתה מונה אותן אבל לעצמן מנה אותן, שאין שבחו של מלך שימנה לגיונו עם הלגיונות. לפיכך נמנו ישראל לעצמן ושבט לוי לעצמן.

2 ככתוב בבמ' ג:יא-יג. הבכורות שירתו, כנראה, במעמד הר סיני: "וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים לַה' פְּרִיִם" (שם: כד:ה), ועליהם נאמר: "וְגַם הַלֵּהָנִים הַנִּגְשִׁים אֶל ה' יִתְקַדְּשׁוּ פֶן יִפְרָץ בָּהֶם ה'" (שם: יט:כב).

3 ההוראה ששלוש המשפחות של הלוויים, גרשון קהת ומררי, ישרתו בקודש מגיל 30 עד 50 שנה, חוזרת בבמ' פרק ד' כמה פעמים, אך במ' ח:כד מוסיף חמש שנות חניכה: "זאת אֲשֶׁר לְלוֹיִם מִבְּן חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יָבֹא לְצַבָּא צָבָא בְּעֵבְדַת אֹהֶל מוֹעֵד".

4 חז"ל (ויקרא רבה כ,ט-י) למדו מכאן בצדק שנדב ואביהוא לא נשאו כלל נשים, שאם לא כן הדבר, היו אלעזר ואיתמר אחיהם מייבמים את נשות המתים שמתו בלא זרע.

גזרה שוה אפיקתיה מפשטיה לגמרי (בבלי יבמות כד ע"א).

לפי פרשנות חז"ל שמגובה בכתובים, קריאת שם המת היא הכללתו בנחלה, אך לא קריאת הנחלה על שמו. כך נראה בפירוש במגילת רות, שלמרות מות מחלון וכליון, הנחלה מיוחסת לאביהם ולא להם: "חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי" (רות ד:ג).

לא יפלא אפוא, שגם ברשימות היחס בדברי הימים צץ זכרם של המתים מראשית ימיה של האומה: "בני יהודה ער ואונן ושלה שלושה נולד לו מבת שוע הפנענית ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' ומיתתה" (דה"א ב:ג);⁸ "וימת נדב ואביהוא לפני אביהם ובנים לא היו להם ויכהנו אלעזר ואיתמר" (דה"א כד:ב).⁹

על כן בצדק חפשו חז"ל באותו ספר גם את זכרם של מחלון וכליון, בני אלימלך משבט יהודה, ומצאום בפסוק: "ויקום ונאשי לזבא ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים" (דה"א ז:כב), ופירשו:

"ויאש ושרף אשר בעלו למואב": "ויאש ושרף" – זה מחלון וכליון; "ויאש" – שנתיאשו מן הגאולה, "ויאש" – שנתיאשו מדברי תורה; "שרף" – ששרפו בניהם לעבודה זרה. "אשר בעלו למואב" – שנשאו נשים מואביות, "אשר בעלו למואב" – שהניחו ארץ ישראל ונהפכו בשדה מואב. "והדברים עתיקים" – כל אחד ואחד מפורש במקומו (ספרי במדבר עח).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון עורכת לשון: רחל הכהן שיף

8 ייתכן שבדברי הימים לא נזכר מות אונן בגלל פרשנות פנים מקראית: מי שסרב להקים שם לאחיו, אינו ראוי שיקימו את שמו.

9 זכרם של דתן ואבירם הונצח גם בדברי משה לפני מותו: "ואשר עשה לדתן ולאבירם בני אליאב בן ראובן אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם ואת בתיהם ואת אהליהם ואת כל היקום אשר בגלגליהם בקרב כל ישראל" (דב' יא:ו). גם בספר תהלים כתוב: "תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם" (קו:ז), ואולי משום כך לא הורגש הצורך להזכירם בספר דברי הימים.

הזכרת כל האנשים הללו שמתו בלא זרע עומדת בניגוד מדהים לצאצאי יעקב שנעלמים בלי משים. כך קרה לשלושה מבני בנימין: "בכר", "גרא" ו"ראש", שנזכרו במפקד שבעים הנפש שבאו מצרימה (בר' מו:כא), ואין להם זכר במפקד העומדים להיכנס לארץ (במ' כו:יב-ג).⁶ גם "אהד" (בר' מו:י) בנו של שמעון נעלם ממפקד משפחות השבט (במ' שם), אף שהוא עדיין נזכר בשמ' ו:טו, סמוך ליציאת מצרים.

מהמסופר על צלפחד בן חפר במדבר פרק כ"ו, ובהמשך בפרקים כ"ז ול"ו, אנו יכולים להסיק כיצד משפחה נעלמת מבלי לעורר דאגה. כאשר נולדות לאדם רק בנות, באופן טבעי הן יינשאו לבני המשפחות האחרות בשבט. אמנם שמות אבותיהן לא יישמרו בתור ראשי משפחות, אך יהיה להם זכר ושארית בצאצאיהם החיים. ואכן, אצל בנימין ניתן לראות שתהליך ההיעלמות של שלושה ראשי משפחה לא פגע כלל בריבוי, שכן במפקד השנה השנייה ליציאת מצרים מנה שבט בנימין 35.400 נפש (במ' א:לז), ובשנת הארבעים: 45.600 (במ' כו:מא).⁷

על כורחנו מתבקש הסבר משמעותי להזכרת המתים בלא בנים, ונראה שמתקיים כאן עיקרון מרכזי שמוצא את ביטויו הן בסיפור המקראי והן בחוק, והוא: הרצון להקים שם וזכר למי שמת בלי שזכה להביא צאצאים לעולם. כבר יהודה תובע מבנו השני: "בא אל אשת אחיך ויבם אתה והקים זרע לאחיק" (בר' לח:ח), ואותה פעולה מוגדרת מאוחר יותר בחוק כ'הקמת שם לאח': "ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי" (דב' כה:ז).

באותו ביטוי, "להקים שם", משתמשים כאשר בשבט יהודה חוזר שוב הצורך במשהו הדומה לייבום, אף כי לא כחובה: "ויאמר בעז ביום קנותך השדה מיד נעמי ומאת רות המואבית אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו" (רות ד:ה).

בכל מקרה ברור ממעשי יהודה ובוועז, שאין לפרש את הקמת השם של המת כחובה לקרוא לילד הנולד כתוצאה מהייבום בשמו של המת, אלא הייבום מקבע כנראה את הוויתו של המת בעולם רוחני, דווקא משום שאין לו זכר ושארית בעולם הפיזי.

ועוד, בפרשנות חז"ל בעניין הייבום אי אפשר להבין את הביטוי 'להקים שם המת' כקריאת השם על הנחלה, אף שלכאורה זה מה שנאמר:

"יקום על שם אחיו" (דב' כה:ו) – לנחלה. אתה אומר: לנחלה, או אינו אלא לשם? יוסף - קורין אותו יוסף, יוחנן - קורין אותו יוחנן? נאמר כאן: "יקום על שם אחיו", ונאמר להלן: "על שם אחיהם יקראו בנחלתם" (בר' מח:ו), מה "שם" האמור להלן נחלה, אף "שם" האמור כאן לנחלה... אמר רבא: אף על גב דבכל התורה כולה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, הכא אתאי

6 שמות כמה מהבנים מופיעים בשינוי, וכך גם אצל שבטים אחרים. שני בנים אחרים של בנימין מופיעים כנכדיו ולא כבניו, אך אין זה גורע מזכותם לנחול בארץ.
 7 אצל שמעון יש ירידה משמעותית בגודל השבט, מ-59.300 ל-22.200, וזו תוצאה אפשרית של חלקו בחטא בעל פעור (במ' כה:א-טו וכן דב' ד:ג).